

*Byn Spithamn ligger på nordöstra stranden av Spithamns udde, som skjuter ut mot nordväst i gränsen mellan Östersjön och Finska viken.
Foto Andreas Stahl*

Byn därhemma

*Och solen sjöng med susande stämma
och vindarna var musik
i vaknandets timme kring byn därhemma
vid glittrande vik.*

*Och spindeln vävde sitt daggiga slag
i sommarens morgondrömmar,
när mänskorna for till sin slätterdag
med slaka tömmar.*

E. Lagman

Förbindelselänk för
Estlands svenskar
Utgiven av Kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER
Redaktör: *Edvin Lagman*
Sekreterare och ansvarig utgivare:
Hugo Mickelin
I redaktionen: *Tomas Dreijer*
Göran Treiberg
Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm
Tel. 32 48 78
Kustbons & SOVs postgiro
35 13 11 - 6
1980 utkommer Kustbon med
fyra nummer
Prenumerationspris 30 kronor
Dödsannonser 60 kronor
Övrig annonsering:
1/1 250:- 1/2 130:-
1/4 65:- 1/8 40:-
ISSN 0345-6706
Civiltryckeriet, Köping 1980

**Öppettider för SOV:s
och Kustbons expedition:
måndag-fredag kl 8-14**

**Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm Tel 08-32 48 78**

Innehåll

Byn därhemma av <i>E. Lagman</i>	1
Tvångsflyttningen av nargö-, rågö- och odensholmsbor sommaren 1940 av <i>Elmar Nyman</i>	2
När och av vem fick Hapsal sin första stadslag? av <i>Svante Jakobsson</i>	6
Tagelharpa och videflöjt av <i>Svante Lagman</i>	9
Främlingen av <i>E. Lagman</i>	10
Om estländsk allmogekultur av <i>Edvin Lagman</i>	11
Notiser	12
Hembygdsdagen	12
Rättelser	12
Svenskbyborna	12
Paul Ariste av <i>Hugo Mickelin</i>	13
Aarand Ross av <i>Hugo Mickelin</i>	13
Inbjudan till höstfest	13
Föreningsangelägenheter	14
Ormsöpojkar! av <i>J.H. och J.L.</i>	14
Skolträff av <i>Hugo Mickelin</i>	14
Den estniska världsfestivalen av <i>Hugo Mickelin</i>	15
Revalstudenter i Düren av <i>Ingeborg</i>	15
1979 års folkräkning i Estland av <i>Hugo Mickelin</i>	16
Presstödet av <i>Hugo Mickelin</i>	16
Rågöbornas frihetsbrev av <i>Sigurd Erixon</i>	17
Familjenytt	18
Bemärkelsedagar	20

Elmar Nyman

Tvångsflyttningen av nargö-, rågö- och odensholmsbor sommaren 1940

Det karakteristiska tvärrandiga fyrtornet på Odensholm.

Okänd fotograf

1940 var året då Estland uppslukades av sovjetväldet. För oss estlandssvenskar är det dessutom det år då våra landsmän från Nargö, Rågöarna och Odensholm, sammanlagt ca 600 personer, med mycket kort varsel tvingades bryta upp från sina hem för att bereda plats åt erövrarnas kanoner. Även om evakueringen delvis verkställdes efter regimskiftet i juni, gjordes dock förberedelserna för tvångsflyttningen av regeringen Uluots. Vilka informationer fick estlandssvenskarna av regeringen? Vad hade den att erbjuda de evakuerade som kompensation? Hur ställde den sig till en eventuell emigration till Sverige?

Vad först rågöbornas evakuering beträffar hade rykten om att deras öar skulle utrymmas börjat cirkulera i början av 1940. Öborna anade oråd då de märkte att ryssarna ställde upp batterier på båda öarna, att en ansenlig rysk militärstyrka förlades dit och att en del av böndernas mark ställdes till ryssarnas förfogande. När representanter för öborna i början av februari vände sig till statsministern för att få veta, om ryktena talade sanning, fick de svaret att det vore "sannolikt" att en evakuering skulle bli nödvändig "om inte någon nämnvärd förändring inträffade". Svenskarna underströk att det var synnerligen viktigt att rågöbefolkning-

en, som ju levde på fiske, fick bosätta sig vid havet och i närheten av övriga estlandssvenskar. Professor Uluots trodde inte att de skulle få igenom dessa krav, men han hoppades att svenskarna skulle samarbeta med regeringen och underlätta dess arbete om det kom till en evakuering.

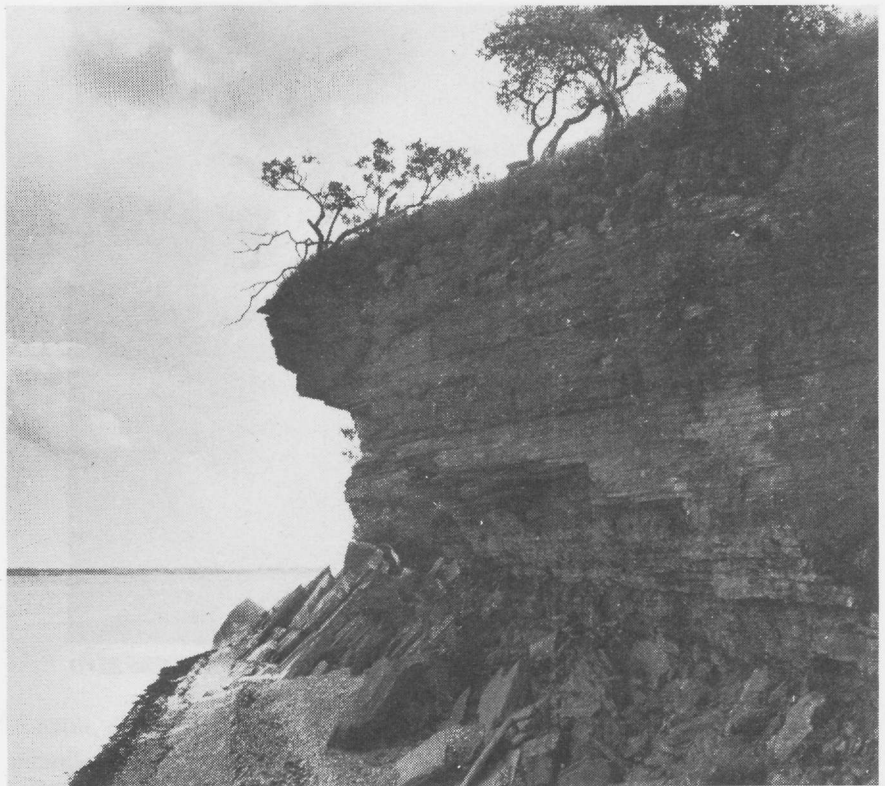
Veckorna gick utan att myndigheterna hördes av. I mitten av mars var rågöbornas representanter åter i huvudstaden. Denna gång uppvaktade de landshövdingen i Harjumaa. Nu fick de äntligen ett klart besked. Landshövdingen meddelande att Rågöarna måste vara utrymda till den 1 maj. De evakuerade rågöborna skulle inhysas i f.d. tyska gårdar som nu tillhörde staten. För att få veta mer i ersättningsfrågan vände sig rågöborna till jordbruksministern. Denne förklarade att regeringen för tillfället inte förfogade över några medel. Han sade sig inte heller kunna ställa i utsikt något statslån för anskaffande av nya fastigheter. Kanske en "extra-lag" kunde lösa problemet, menade han.

Det blev ingen utrymning till den 1 maj. Ovissheten var påfrestande. "Männen dricka och svära, kvinnorna gråta", beskrev en besökande läget på ön. Ryssarnas närvaro skapade också irritation. Ryska lastbilar hade kört sönder stigar och vägar, nya vägar ha-

de banats genom åkrar och ängar, ja t.o.m. gårdsplanerna var uppfläkt. I början av juni flyttade en del rågöfamiljer sin löseegendom över till fastlandet – till Korkis-Vichterpal-trakten och till Rickul. Utflyttningen började på allvar den 27 juni. Det blev som man befarat. Endast ett fåtal familjer lyckades skaffa sig arrendegårdar – ett par familjer i Laulasmaa (en rent estnisk trakt), några familjer i Korkis-Korsområdet, ett par tre familjer i Rickul. Ca 90 procent av de evakuerade tvingades ta in hos vänner och anhöriga. Bönderna i svenskbygderna hade nästan genomgående ont om betesmark, och rågöborna blev tvungna att slumpa bort hela kreatursbesättningar. Särskilt bittert kändes det för de evakuerade från Stora Rågö. Regeringen hade gett öborna där löfte om att få stanna kvar till den 1 oktober, och därför hade man gjort sin vårsådd, satt potatis etc. Men löftet bröts. Evakueringen kom mitt under sommaren och det blev ryssarnas hästar som fick skörda.

Hade då staten alls ingenting att erbjuda rågöborna? Ja, inte var det mycket. Myndigheterna offererade 12 fiskarställen vid Ristna strand i närheten av Vichterpal. Deras storlek varierade mellan tre och fem hektar. Marken bestod av kalksten och sanddyner. Mellan Neve och "Galasmon" i Rickul fanns vidare 6 fiskarställen, som låg på kärrmarker och omfattade vardera några få hektar. De låg också långt från sjön. Ytterligare 10 fiskarställen erbjöds i närheten av Höbring by i Rickul. De var också omgivna av obrukbar kärrmark och låg minst en halv mil från havet. I utbudet ingick även ett par fiskarställen i Dyrhamn, Rickul, på sandbankar med stora stubbar – skogen hade några år tidigare avverkats. Slutligen erbjöd staten tre gårdar på Rickul herrgårds domäner. De skulle omfatta 10 hektar vardera, äng och betesmark inräknat.

Den av regeringen föreslagna byteshandeln var alltså synnerligen oförmånlig för rågöborna. En bonde som ägde en bra gård på ca 20 hektar med hyggliga byggnader och bra fiskevatten skulle i utbyte för allt detta få ett litet fiskarställe på ca 3–5 hektar med oduglig och obruten mark, långt från givande fiskevatten och utan några garantier för ekonomisk hjälp. Så-

Strandklinten på Lilla Rågö.

Foto Per Söderbäck

dana byten kunde rågöborna inte gå med på.

I stället bad de sin representant att hos regeringen anhålla om att de måtte få emigrera till Sverige, självfallet under förutsättning att Sverige var villigt att ta emot dem. Sedan det visat sig omöjligt att få audiens hos statspresidenten Päts, informerades statsminister Uluots om rågöbornas önskan. Den svenske representanten framhöll att svenskarna på öarna genom händelsernas förlopp försatts i ett outhärdligt läge och att staten inte tillnärmelsevis varit i stånd att bereda de tvångsflyttade levnadsmöjligheter. Endast en överflyttning till Sverige skulle kunna lösa deras problem. Statsministern svarade att det naturligtvis inte fanns någon anledning att motsätta sig utflyttning av "en eller annan familj" – men regeringen hade alltför stora bekymmer med balttyskarnas överflyttningsfrågor för att kunna ta sig an större grupper. Inte heller utrikesminister Piip var särskilt entusiastisk inför tanken på en utvandring av rågöborna. Han ansåg att de borde placeras bland övriga svensktalande i Estland och lovade att regeringen skulle "göra allt" för att underlätta en sådan placering. Vidare konsulterades inrikesministern

i emigrationsfrågan. Denne sade sig inte vilja lägga hinder i vägen när det gällde beviljande av pass. Den som ville kunde dessutom avsäga sig det estniska medborgarskapet. Svenskarnas talesman framhöll att det naturligtvis inte räckte med att rågöborna fick pass. Regeringen måste också ge dem tillstånd att få medföra t.ex. fiskeredskap, båtar och kontanter. Inrikesministern förklarade att överflyttning av egendom inte tillhörde hans gebit utan finansministerns. Några dagar senare uppvaktades även denne och hans personliga uppfattning var att det inte borde föreligga några principiella hinder för att rågöborna vid en eventuell emigration till Sverige skulle få medföra fiskeredskap, båtar etc.

Rågöborna hade alltså med stor ihärdighet tagit upp emigrationsfrågan med flera ledande regeringsledamöter utan att få klara besked. Det är inte att undra på att de misströstad och såg som den enda utvägen att man från Sverige tog direkt kontakt med den estniska regeringen. Det var också angeläget att frågan om det svenska medborgarskapet löstes. Esterna menade att om estlandssvenskarna reste över till Sverige medtagande egendom samtidigt som de behöll sitt estniska med-

Det nya kapellet på Nargö.

Foto KLTD

borgarskap, kunde den situationen uppstå "att de efter några år tomhänta återvände till Estland och den estniska staten i så fall åter vore förpliktad att omhändertaga desamma."

Estlands regering behövde aldrig ta ställning i emigrationsfrågan. Statskuppen strax före midsommar banade väg för nya politiska koryföer. Inte heller blev det något tillfälle för representanter från Sverige att komma till Estland för förhandlingar i frågan.

Mitt under utrymningen av Rågöarna dök ett nytt evakueringsproblem upp. Denna gång gällde det *Odenholm*. Obekräftade rykten sade att även denna ö måste utrymmas. Men inget hade sagts från officiellt håll. Slutligen beslöt odensholmsborna att kontakta de centrala myndigheterna i Reval. Deras representanter infann sig den 31 maj i jordbruksministeriet, och nu som först fick de veta att ryktena var sanna och att ön måste vara utrymd senast den 19 juni! Odensholmsborna fick också höra att en regeringsdelegation samma morgon avrest till deras ö för att tillsammans med ryska militärer dels taxera gårdarna och dels meddela öborna om den förestående utrymningen. Det var regeringens mening att odensholmsborna till en början skulle bosätta sig på Nargö. Jordbruksministeriet kunde tänka sig att varje bonde erhöll ett litet fiskarställe av ca 5 hek-

tars storlek, dock med helt obruten jord.

Odensholmsborna befann sig alltså plötsligt i samma situation som rågöborna. På Odensholm ägde varje bonde ca 3 hektar åkerjord, 10-12 hektar äng och dessutom för byn gemensam betesmark. Efter överläggningar beslöt odensholmsborna att trots de ogynnsamma villkoren acceptera regeringens erbjudande att flytta till Nargö. Detta beslut meddelades myndigheterna den 3 juni. När så företrädare för öborna nästa dag ånyo infann sig i jordbruksministeriet för att närmare diskutera evakueringen till Nargö fick de kort och gott och utan angivande av skäl veta att Nargö överhuvudtaget inte kunde komma i fråga som evakueringsort. En evakuering till godset Ungru utanför Hapsal var nu aktuell. Där bodde emellertid ryssar för tillfället och i avvaktan på att dessa skulle utrymma godset borde odensholmsborna temporärt försöka få tak över huvudet hos landsmän.

Regeringens piruetter i samband med odensholmsbornas evakuering är milt sagt förbryllande. Att befolkningen fick ta del av evakueringsbeslutet endast ca en vecka innan det skulle verkställas uppfattades av de drabbade som nonchalant och utmanande, i synnerhet som det stod klart att regeringen sedan länge kände till ryssarnas krav.

Vart skulle odensholmsborna nu ta

vägen? På estlandssvenskt initiativ överenskomms att Ormsö skulle ta emot dem. Regeringen ställde i utsikt att staten tillhörig skogsmark som fanns där skulle styckas för de evakuerades räkning – förutsatt att dessa själva avverkade skogen, röjde mark och byggde hus!

Söndagen den 9 juni hölls avskeds-gudstjänst i Odensholms lilla kapell. Professor Sten Karling som var med vid uppbrottet skriver härom i *Kustbon*: "Man behöver inte tala länge med öborna för att förstå, vilken tragedi det är, som just nu utspelas. Folket ryckes upp med rötterna ur en miljö, som visserligen synes torftig, men med vilken de under generationer vuxit samma på ett sätt, som för andra är svårt att förstå."

Ormsö kommun och ormsöborna försökte på bästa sätt ta hand om odensholmsborna, men alla parter var snart på det klara med att arrangemanget var misslyckat. Tak över huvudet fick de evakuerade, men ofta i förfallna och övergivna hus som inte lämpade sig som vinterbostäder. Den komplikationen inträffade dessutom att en del odensholmsfamiljer som funnit en dräglig bostad blev tvungna att flytta och söka sig en ny, eftersom den ryska militären, som nu även hittat till Ormsö, krävde bostäder.

Med inkvarteringen var alltså si och så och utsikterna att erhålla jord på det överbefolkade Ormsö var minimala. Därtill kom att fångsten i Ormsös fiskevatten blev ytterst mager, eftersom odensholmsbornas fiskeredskap var avsedda för djuphavsfiske. För många odensholmsbor blev tillvaron på Ormsö outhärdlig, och när vintern kom sökte de sig till bekanta i Rickul, f.a. i Spithamn. Situationen där var naturligtvis inte stort bättre – Rickul hade också måst inkvartera ett antal rågöbor – men odensholmsborna var här närmare sina egna fiskevatten och kunde från stranden skåda ut mot den älskade "Holmen".

Det uppdagades snart varför odensholmsborna inte fått bosätta sig på Nargö. Även nargöborna måste bort. Ryssarnas aptit på öar var tydligen obegränsad. Liksom i de båda tidigare fallen kom uppbrottsordern med mycket kort varsel. Inte heller nargöborna fick något konkret anbud om ny bosättning av myndigheterna. Den 14

juli samlades man till avskedsgudstjänst i det kapell som invigts ett par år tidigare. Kapellet rymde inte alla kyrkobesökare, då ett stort antal nargöbor kommit från Reval för ett sista besök på sin hemö. Efter högmässan samlades alla på kyrkogården för att ta avsked. Många kom ihåg den söndag drygt två decennier tillbaka i tiden då man samlats på samma ställe efter fyra års förvisning under första världskriget. Skulle nargöborna än en gång spridas ut i alla fyra väderstrecken? Kunde inte Sverige ingripa nu?

Fram till mitten av juli 1940 hade ca 600 estlandssvenskar tvingats bryta upp från hus och hem. Deras framtid tedde sig mörk. Någon ekonomisk gottgörelse hade de i allmänhet inte fått eftersom den estniska regeringen saknat disponibla medel och anhängit om anstånd med eventuella utbetalningar. Efter regimskiftet talades det klarspråk i de ekonomiska frågorna. All jord betraktades nu som statens och ingen enskild kunde påräkna ersättning för den jord han tidigare brukat. Det var emellertid inte uteslutet att staten kunde erbjuda de evakuerade nya ställen. Var dessa i så fall skulle komma att ligga sades det ingenting om!

Men det var inte bara de ekonomiska frågorna som komplicerades under kommunistregimen. Även emigrationen till Sverige föreföll nu mer fjärran än tidigare. Än så länge hade Sverige kvar sin representation i Reval och uppvaktningsarna hos tjänstemännen där var legio. Men i slutet av augusti drogs de utländska beskickningarna in och alla problem måste därför lösas i det avlägsna Moskva. De evakuerade förlorade dock inte hoppet. De visste att Sverige var berett att ta emot dem och hoppades på en lösning innan vintern kom.

Men optimismen visade sig vara orealistisk. Endast 110 rågöbor, de som stått först på rågöbornas lista, beviljades utresetillstånd av Moskva – den 17 oktober anlände de till Stockholm. Sveriges representation i Moskva gjorde sitt bästa för att även övriga evakuerade skulle få utresetillstånd, men ryssarna visade ingen förståelse för dessa propäer. Vederbörande ryske tjänsteman sade sig vara övertygad om att estlandssvenskarna inte önskade ut-

Rågöborna anländer till Stockholm.

Foto DN

vandra, då betingelserna för deras materiella såväl som kulturella existens efter Estlands anslutning till Sovjetunionen redan hunnit förbättras till den grad, att de knappast kunde vänta sig att få det bättre i Sverige. Detta uttalande gjordes i september 1940!

De ryska funktionärerna fick mycket snart erfara hur fel de hade. Det var inte bara de evakuerade öborna som av allt sitt hjärta längtade efter en fristad i moderlandet Sverige. Denna längtan genomsyrade snart hela den svenska befolkningen i Estland. Trots att namninsamlingar var riskfyllda hade vid årsskiftet 1940/41 inte mindre än 5000 estlandssvenskar anhängit om inresetillstånd till Sverige. Och dessa ansökningar beviljades också. Den svenska regeringen hade nämligen successivt ändrat sin inställning till den estlandssvenska immigrationen. Redan i slutet av oktober 1940 hade den instruerat sin beskickning i Moskva att av sovjetryska utrikeskommisariatet söka erhålla bekräftelse på att man från sovjetisk sida samtyckte till att *alla* estlandssvenskar, som så önskade, skulle få utvandra till Sverige. Man hade från svensk sida också tänkt sig att genom överenskommelse med sovjetryska myndigheter få en reglering till stånd av de frågor som hängde samman med överflyttningen – rörande kollektiv visering, överförande av penningtillgodohavanden, rätt att vid överflyttningen medtaga redskap och

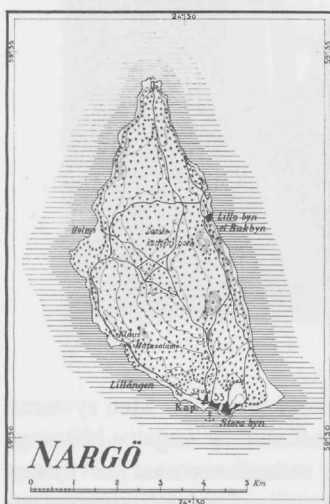
annan lös egendom etc. Men ryssarna intog en oförändrat negativ hållning. Inga fler estlandssvenskar beviljades utresa. Nargö-, rågö- och odensholmsbor gick en oviss vinter 1940/41 till mötes.

Estlands regering hade under den s.k. basperioden 1939/40 så många och intrikata problem att brottas med att den knappast hade tid eller resurser att arbeta efter en väl genomtänkt evakueringsplan för utrymningen av de estlandssvenska öarna. (Bl.a. skulle också tusentals personer evakueras från Ösel och Dagö.) Men det är dock minst sagt förvånande att man från regeringens sida var så förtegen att alla order om uppbrott kom som en chock för de berörda. Var det ryssarna som krävde denna sekretess? Estlandssvenskarnas tidskrift *Kustbon* innehåller inte en enda notis om förestående evakueringar innan de är ett faktum. Då först skildras uppbrottet och avskedsgudstjänsterna.

Egendomligt var det också att regeringen inte tog upp ersättningsfrågorna till seriös diskussion och att de evakuerade svenskarna erbjöds så usla boplatser. Tack vare solidaritet från fattiga och trångbodda estlandssvenska landsmäns sida kunde de få tak över huvudet. Regeringen var också förvånande kallsinnig i utvandringsfrågan. Estlandssvenskarna uppfattade de betänkligheter den anförde som ett utslag av förhållningstaktik. Självfallet får

Kartor
av
Richard
Aman

Svante Jakobsson

När och av vem fick Hapsal sin första stadslag?

man inte bortse ifrån att regeringen hade mindre goda erfarenheter av balttyskarnas emigrering och därför ville skjuta de estlandssvenska propåerna på framtiden. En utvandring av estlandssvenskarna skulle också ha fått en stark psykologisk effekt på de estniska grannarna. Att det senare under den kommunistiska regimen blev totalstopp för utresetillstånd – bortsett från de 110 rågöborna – kan däremot knappast förvåna. Ryssarna upprätthöll attityden att ingen frivilligt ville lämna arbetarnas egen stat. Att två tredjedelar av den estlandssvenska folkstammen redan några månader efter regimskiftet hos Sveriges regering anhöllit om att få inresa till Sverige – och också beviljats sådant tillstånd – var ett faktum som den ryska propagandan bortsåg ifrån. Artiklarna i Sovjet-Estland talar sitt tydliga språk.

Estlandssvenskarna från de evakuerade öarna hade alltså 1940 ingen annan utväg än att försöka komma över till Sverige. Alternativet för dem hade varit att bosätta sig i rent estniskspråkiga trakter med förlust av sin nationella identitet som följd. Alltjämt, 40 år senare, är Nargö, Rågöarna och Odensholm strategiska områden där den civile medborgaren inte har något att skaffa.

Biskop Hermannus I av Ösel kungjorde år 1279, att han, sedan han i Hapsal grundat en katedralkyrka och ordnat för sina kaniker, där även hade utsett en plats för anläggande av en stad. Biskopen framhöll därvid de fördelar och rättigheter, som skulle komma att åtnjutas av alla som bosatte sig i staden. Han tillstodde, att invånarna vid lösandet av rättstvister begagnade sig av rigisk rätt, "*ius Rigense*" –. Rådsmedlemmarna ("*consules*") finge välja en fogde eller domare ("*advocatum autem seu iudicem*"), men valet fordrade biskopens fastställelse och den valde kunde ej avsättas utan hans medgivande. Den som ansåge sig kränkt av något avgörande av fogden eller domaren kunde få sin sak prövad av rådet. Över dess avgörande var appellation till biskopen tillåten. Allt detta framgår av urkund nr 461 i Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch (förkortat UB).

Av biskopsorden "*indulgitus ut in causis suis discutendis et diffiniendis observent et habeant ius Rigense*" bör intet annat med nödvändighet slutas, än att de rättsregler, som vid lösande av privaträttsliga tvister tillämpades i Riga, för samma ändamål också skulle

äga tillämpning i Hapsal. Uttalandet förutsätter inte någon särskild avfattning av "*ius Rigense*" för Hapsal.

År 1765 offentliggjorde J.G. Arndt ett kort utdrag ur "en stadslag, som biskop Jacobus år 1294 givit Hapsal". (Detta utdrag trycktes sedermera i bd I av "Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Kurlands," i fortsättningen förkortat Archiv). Sin källa angav ej Arndt, men han nämnde en "Hapsalsches Buch", om vilken han berättade, att den "utom de vanliga gamla stadslagarna" innehöll även andra "gleichen Namens", vilka han inte förut känt till. Av en anteckning, som efterlämnats av prästen G Carlblom som var kyrkoherde på Nuckö 1798–1814 – framgick, att Carlblom ägt kännedom om en laghandskrift "in Mönchschrift" av vars artiklar åtminstone tre tillämpats i Hapsal ännu 1787. Denna avskrift ansågs 1828 ha förkommit. Femton år senare började läraren och forskaren C. Russwurm, därtill inspirerad av F.G. von Bunge, att systematiskt söka efter avskriften. År 1844 kröntes hans efterforskningar med framgång, då han påträffade densamma i en bunt avskrifter (på papper) i rådhusarkivet i Hapsal. Om fyndet

rapporterade F.G. von Bunge 1844 i Archiv III och lät där avtrycka en av Russwurm "mit sorgsamer Hand gefertigten, diplomatisch genauen Copie". Året därpå lämnade von Bunge i Archiv IV en noggrann beskrivning av Russwurms hela fynd, som befunnits bestå av nio på lågtyska avfattade urkunder från mitten av 1500-talet. Dessa studerades omsorgsfullt av såväl von Bunge som J.C.L. Napiersky.

I handskriftsbunten ingick:

1. "das Hapsalsche Stadtrecht vom J 1294" (tryckt i Archiv III);
2. staden Hapsals privilegium av 1391 (tryckt ss. urk. 1298 i UB);
3. fem "Hapsalsche Willküren" (tryckt i Archiv IV);
4. en biskoplig förordning av 1529 (defekt);
5. ett "Register up de vorgeschrevenenn Book" med korta innehållsangivelser till urkunderna 1, 2 och 4;
6. en "Rechtsbuch", vars början saknas och vars bevarade text börjar mitt i en sats; bokens början innehåller "das Rigische Stadtrecht für Hapsal";
7. en notis om fastställelse år 1543 av en viss gräns;
8. ett register med rubriken: "Dat is dat Register dusses vorgeschreven Bookes der Rigischen Rechte, so tho Haepsel gebuget" /ej avslutat/;
9. "die umgearbeiteten Rigischen Statuten";

Angående urkunderna nr 6 och nr 1 gör von Bunge och Napiersky följande uttalanden:

Vad "das Rechtsbuch" (nr 6) beträffar innehåller den i sin första del den lag, som från Riga blev meddelad staden Hapsal redan då rigisk rätt blivit tillåten där, alltså 1279 eller strax där-efter. Den ursprungliga texten till "das Rigische Recht", som, även om den till största delen innehållsmässigt överensstämmer med "den hapsalska stadslagen av 1294", har en i förhållande till denna "durchweg verschiedene Wortfassung", har utan tvivel varit avfattad på latin. Endast i handskriften är den ursprungliga texten bevarad, men där återges den i en lågtysk översättning, som flerstädes i

Ruinerna av den medeltida biskopsborgen i Hapsal.

Tuschteckning av E. Lagman

såväl ortografin som ordformerna har prägel av en först i mitten av det sextonde århundratet företagen nedskrivning. Denna textens beskaffenhet gör det nödvändigt att alltid ha inför ögonen både den stadslagen och 1294 års hapsalska stadslag – som uppenbarligen är en helt oberoende av den rigiska stadslagen företagen bearbetning av samma latinska originaltext – för att kunna dels rekonstruera de felande artiklarna i början, dels nå fram till rätt förståelse av det övriga.

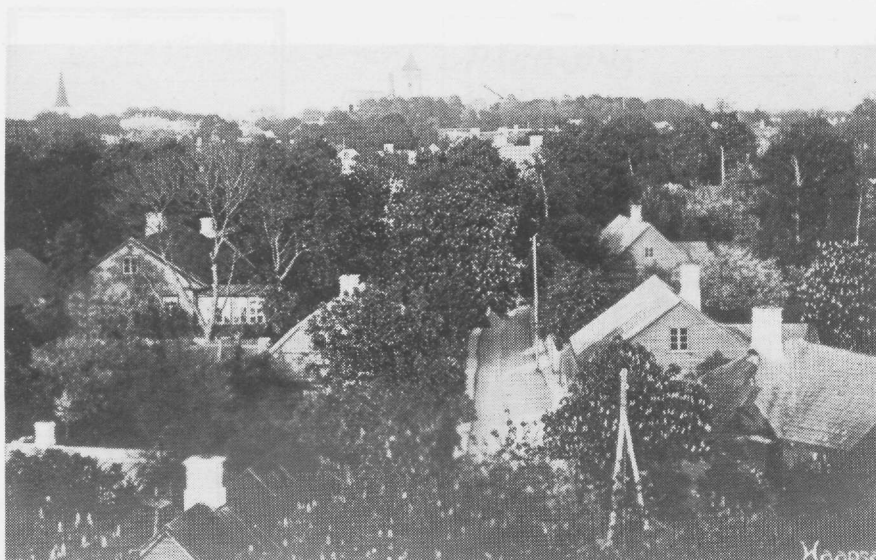
De två forskarna, som granskat och jämfört två handskrifter från mitten av 1500-talet, har alltså ej blott av dessas lågtyska texter ansett sig kunna dra slutsatsen, att ett och samma latinska original utgjort förlaga, utan också kunnat identifiera den ena som "Rigisches Stadtrecht für Hapsal vom Jahr 1279", den andra som "Hapsalsches Stadtrecht vom Jahr 1294". Står sig dessa resultat vid kritisk granskning?

Biskop Hermannus' tillstånd 1279 till rigisk rätts tillämpning i Hapsal jämte forskarnas kännedom om denna rätts nedteckning på latin får antagas ha satt von Bunge och Napiersky i stånd att åtminstone hålla för sannolikt, att rigisk rätt, tillämpad i Hapsal, haft rigisk rätt, avfattad på latin, som ursprung och förlaga, även om de icke påträffat de båda handskrifterna. Nu förhåller det sig säkerligen så, att de på sin kunskap om den rigiska rätten ansåg sig kunna grunda påståendet om en

gemensam förlaga för såväl "1279" års som "1294" års stadslagar i deras befintliga lågtyska språkdräkt. Men de påträffade handskrifterna kunde omöjligt ge svar på följande frågor:

- a. när förelåg den latinska grundtext, som översattes till lågtyska?
- b. när företogs översättningar till lågtyska?
- c. när företogs avskrifter av de lågtyska översättningarna?
- d. hur många avskrivningstillfällen har föregått det tillfälle, då var och en av de här aktuella avskrifterna framställdes?

Följaktligen kan icke dessa avskrifter ge några dateringar beträffande den första, andra o s v översättningen och den första, andra o s v avskriften, såvida ej själva texterna innehåller tidsangivelse. Av den föreliggande avskriften av "das Rigische Recht für Hapsal" framgår varken att dess original utgjort en stadfast stadslag eller tiden för dennas stadfastelse, eftersom avskriftens början, där sådana upplysningar borde ha funnits, inte är bevarad. Av "das Hapsalsche Stadtrechts" avskrift framgår däremot, enligt von Bunges och Napierskys uppfattning, att den fastställts och givit av biskop Jacobus år 1294. Ingressens text, helt saknande interpunktion, har följande lydelse:

Vy över Hapsal. I bakgrunden slottsruinen.

Fotograf okänd

”HELP GODT IM GADES NAMEN AMEN ANNO NACH GADES GEBOBT DUSENT TWE HUNDERT VND VER VND NEGENTIEN JAER WI JACOBUS VANN DEN GNADENN GADES BISHOP THO OZEL BESTEDYGET VND GEUET GNE-DICHLYCKEN VNSERE STADT VND VNSERENN BORGERENN THO HAEPSEL ALL SULCHE FRYHEIT EWICHLICKEN THO BLYUENDE VND THO WARENDE ALSE HINNA GESCHREUENN STEIDT”

Någon fotografisk bild av denna text i handskriften förekommer inte i något tryck, som varit tillgängligt för mig. Det är därför bäst enligt min mening att använda enbart versaler vid återgivandet här.

Ingenstädes i sina beskrivningar av och kommentarer till handskriftsfyndet 1844 i Hapsals rådhusarkiv har vare sig von Bunge eller Napiersky uttalat tvivel om riktigheten av året 1294 och biskopsnamnet Jacobus. Det förefaller, som om ingen av dem kontrollerat, huruvida året 1294 tillhörde biskop Jacobus' ämbetsperiod, ty om de gjort detta, borde de ha konstaterat, att biskopen av Ösel möjligen under senare delen av 1294 hette *Conradus*. Det förhåller sig dessutom faktiskt på det sättet, att Jacobus utnämndes till biskop i Ösels stift först 1322 och att han slutade sin levnad i Lübeck 1337.

Det måste således vara antingen så, att biskop Conradus fastställt en stadslag 1294, eller så, att biskop Jacobus

fastställt en sådan lag någon gång mellan 1322 och 1337 – eller att båda har fastställt var sin version av lagen.

Det är knappast troligt, att biskop Hermannus, då han 1279 kungjorde sin avsikt att låta anlägga staden Hapsal, ansåg omedelbart behov föreligga av en särskild stadslag för staden, eftersom han förklarat sig tillåta, att stadsborna löste sina inbördes tvister med hjälp av ”ius Rigense”. Han hade ju dessutom personligt inflytande över valet av domare och var själv domare i sista instans. Åtskilliga år måste ha förflutit, innan stadskaraktären blivit påtaglig och stadens råd och borgerskap kunnat göra sig gällande. För den utvecklingen kan mycket väl ha behövts femton år, d v s tiden 1279–1294.

Fram till sistnämnda år, 1294, kan behovet av en särskild stadslag för Hapsal successivt ha tillväxt och lett till utarbetandet av ett på grundval av den rigiska stadsrättens latinska text grundat förslag, som 1294 stadfästes av den kanske då verksamme biskopen Conradus – en händelse, som, kanske till följd av de osäkra förhållandena under dennes ämbetsperiod ej bekräftats av någon bevarad urkund. (Den tidigaste av bevarade urkunder från Conradus' tid är daterad 1297.) Därefter har någon gång under biskop Jacobus' tid ansetts behövligt, måhända delvis på grund av svenskers bosättning i staden, att omarbета 1294 års stadslag och tillfoga några artiklar. Denna omarbeting har dock fortfarande ansetts vara 1294 års stadslag och erhållit biskop Jacobus' stadfästelse,

kanske formulerad så som den återgivna ingressens text från och med ”Wi Jacobus” anger. Den inledande delen av ingressens text kan vara formulerad av någon skrivare, varvid tiden för lagens första stadfästelse medtagits såsom väsentlig för lagens tillkomst och fortsatta bestånd i en ny version.

Det är alltså möjligt att betrakta ”das Rigische Recht für Hapsal” som varande 1294 års stadslags första version, stadfäst av stiftets dåvarande biskop, och ”das Hapsalsche Stadtrecht vom J 1294” såsom en omarbetad och utökad andra version, stadfäst av biskop Jacobus under 1320- eller 1330-talet. Sedan biskop Jacobus' omarbeting av 1294 års stadslag fastställts borde ju den tidigare gällande, 1294 tillkomna versionen ha haft endast historiskt intresse, men uppenbarligen befanns den ännu på 1500-talet böra skrivas av på nytt. Dess första blad, varå datering säkert funnits, är såsom nämnts, jämte flera följande blad förkomna. R. von Toll (i ”Chronologie der Ordensmeister über Livland, der Erzbischöfe von Riga und der Bischöfe von Leal, Oesel-Wiek, Reval und Dorpat”) anser året 1294 vara oriktigt men utgår tydligen från att en stadslag för Hapsal utfärdats 1279, eftersom han till stöd för sin åsikt att i stället för 1294 bort anges något år under biskop Jacobus' tid åberopar be-teckningen på en i Schirrens ”Verzeichniss Livländischer Geschichts-Quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken”, s 169, under nr 2033 angiven urkund, lydande: ”Transsumpt der Hapsalschen Privilegien von Bischof Hermannus Osi-liensis d Hapezale Anno gratiae milles ducentes. septuages. nono, durch Bischof Jacobus von Oesel, d in Castro nostre Hapzellen. 1469 24 Novv die Veneris”.

Mitt resonemang har hittills byggt på förutsättningen att vid avskrivande inga misstag begåtts beträffande vare sig det årtal eller det namn, som förekommer i den återgivna ingressen, d v s att inte ”Conradus” i förlagan oriktigt lästs som ”Jacobus” eller att ett med siffror skrivet, men otydligt, årtal feluppfattats såsom 1294 och, till undvikande av framtida osäkerhet, utskrivits som ”dusent twe hundert vnd ver vnd negentien”.

Men låt oss antaga, dels att förlagan haft årtalet 1324, skrivet antingen MCCCXXIV (1a) eller M^oCCC^o XXIV (2a) eller Mii^j^c XXIV (3a), dels att sifferskriften i förlagan blivit defekt. Tänker vi oss vidare att den defekta skriften haft utseende M CCX IV (1b) eller M^oCC^oX IV (2b) eller Mi^j^cX IV (3b), d v s att det första C:et och det sista X:et blivit oskönjbara eller efterlämnat någon obetydlig skriftrest nertill, finner vi det förklarligt, om avskrivaren rekonstruerat årtalet på följande sätt:

M.CCXCIV (1c) eller
M^oCC^oXCIV (2c) eller
M. i^j^c XCIV (3c)

Han har alltså istället för det oskönjbara sista X:et satt ett C och i 1c och 3c på det oskönjbara första C:ets plats satt en punkt och i 2c ej funnit något märkvärdigt i det längre avståndet mellan M^o och C. Han har således funnit årtalet vara 1294, vilket han för säkerhets skull skrivit med ord.

Om vi finner detta resonemang mer sannolikt än det föregående, kommer vi fram till att "das Rigische Recht für Hapsal" – med okänt stadfästelseår – bär rätt benämning samt att "das Hapsalsche Stadtrecht" stadfästas av biskop Jacobus år 1324.

Av största intresse för den svenska bosättningens tidigare historia är en av lagens sista artiklar, i tryckt återgivning betecknad som nr 68, samt ett av de fem s k "hapsalska villkoren".

Artikeln nr 68, vars innehåll i registret anges som "item uth der stadt an de schweden, item van den schweden wedder an de stadt tho eruende", behandlar hapsalborgares och svenskar, "wor dat were in unsem stichte van Osel", rätt att ta arv efter varandra.

Den andra av de fem fristående satsen, som von Bunge kallar "Hapsalsche Willküren" och vilkas tillkomsttid är okänd, innehåller bestämmelser om hur mycket tyskar, svenskar och ester skall betala till rådet, om de vill vinna burskap ("Borgerschop wolde wynnen"). Vidare stadgas där: "Weret auerst dat ein schwede synnen herrenn wolde enthenn vnd wolde synnen haken lyggen latenn wedder sunes herren wyllen, da sall geuen V mark rigesch", d v s om en svensk ville lämna sin herre mot dennes vilja och låta sin jord (haken) ligga obrukad,

Tagelharpa och videflöjt

heter en skiva som kom ut i våras (på Musiknätet Waxholm, nr MNW 8F) där Styrbjörn Bergelt spelar folkmusik från så vitt skilda trakter som Shetlandsöarna och Karelen. Den gemensamma nämnaren är de instrumentmelodierna spelas på, tre mycket ålderdomliga instrument: tagelharpa, videflöjt och spilåpipa.

Spilåpipan förknippas väl främst med Dalarna, men den har förekommit över ett betydligt större område, dock tycks den vara speciell för Sverige. Man har säkert spelat på spilåpipa redan under medeltiden. Pipan har en säregen klang, och den låter också en smula falsk för öron som är vana vid moderna instruments tempererade stämning.

Lika ovan låter den skala man får fram på videflöjten, som består av ett långt rör utan några fingerhål. För att få fram olika toner använder man sig i stället av överblåsning, dvs. att man helt enkelt blåser olika starkt och därigenom kan få fram olika övertoner. Genom att med fingret täcka för eller öppna hålet i änden av flöjten kan man också förändra tonhöjden. Det speciella med de naturtoner som på detta vis frambringas är, att den tredje tonen i skalan är för låg och den fjärde för hög jämfört med den skala vi är vana vid. De tonala avvikelser som kan förekomma i gammal folkmusik kan alltså förklaras av, att den från början framförts på instrument som frambringar den karaktäristiska naturskalan. Tonen i videflöjten är säregen, närmast trolsk, och den känns på något

Anders Westerberg berättar om tagelharpan på en hembygdsdag i Saltsjöbaden. Foto Nils Lagman

vis mycket naturnära.

Det tredje instrumentet, tagelharpan eller stråklarpan, är ett stråkinstrument av betydande ålder. Somliga forskare anser att det kan vara så gammalt, att det är en föregångare till violinen. Instrument av den här typen har

hade han att erlægga fem mark regiskt. För esterna var beloppet tre mark.

Dessa stadganden lämnar en viktig upplysning, nämligen att vid den ej kända tiden för stadgandenas tillkomst svenskar var bofasta inom det öselska stiftet. De s k Willküren omtalar, att svenskarna, liksom esterna, var fritt folk, som kunde även utan jordägarens medgivande, låta vara med kännbar kostnad, sluta att bruka dennes jord och slå sig ned i Hapsal och där bli borgare.

Kanske ändå några antaganden kan göras beträffande tidpunkten för tillkomsten av artiklarna 68–70 och de

fem "villkoren"? Napierskys åsikt att de förstnämnda är de yngsta, eftersom de placerats sist bland artiklarna kan vara riktig. De bör ha tillfogats antingen vid tillkomsten av en lagversion under biskop Jacobus' tid eller i samband med biskop Winrichs utfärdande 1391 av privilegier för Hapsal (urk nr 1298 i UB). I handskriftsfyndet från 1844 är de fem "villkoren" inskrivna omedelbart efter dessa privilegier, ett förhållande som kan tala för att de tillkommit samtidigt med eller något senare än privilegierna. "Hapsalsche Willküren" är i UB återgivna som urk. 1515.

förekommit från Karelen i öster till Shetlandsöarna i väster. Mycket troligt är också att det walesiska instrumentet *crwth* har utvecklats ur stråklarpan. Det finns olika typer av stråklarpor, men det gemensamma för dessa instrument är, att strängarna inte löper över något greppbräde utan istället över ett hål. Det gör att tekniken för att förkorta strängarna blir en helt annan än t.ex. för violinen. Man trär in handen i det hål över vilket strängarna är spända, och sedan trycker man med fingrarnas rygg sida mot strängen. Förkortningen blir på detta sätt inte lika "effektiv" som när man trycker strängen mot ett greppbräde, vilket gör att tonen inte heller blir så klar. Detta, tillsammans med att strängarna är av tagel (därav namnet tagelharpa), gör att klangen skiljer sig avsevärt från violinens. Antalet strängar varierar på olika typer, men det är vanligt med tre eller fyra stycken. En sträng, ibland två, används till att spela melodin på, medan de övriga är bordunsträngar som får klinga med för att ge kraftigare klang. Detta är nödvändigt då instrumentets ganska primitiva resonanskropp, kombinerad med de tämligen svagt klingande tagelsträngarna, ger ett ljud som kan vara svårt att höra över skrapet från dansande fötter. Stråklarpan har nämligen främst använts till att spela dansmusik på. De melodier som framförts på detta instrument är enkla till sin uppbyggnad. Används bara en sträng till spelsträng kommer melodin att röra sig kring fem toner. Det är dock inte melodierna i sig utan rytmen som är det viktiga i dansmusik. Stråklarpan har i stort sett dött ut överallt där den har funnits sedan urminnes tider. I Finland fanns i början av 1900-talet några spelmän som fortfarande kunde hantera *jouhikantele*, som den kallas på finska. På Ormsö användes stråklarpan, eller tagelharpan som den kallades där, in på 1900-talet, trots att frikyrkliga förkunnare gjorde sitt bästa för att utrota den i slutet av 1800-talet. Styrbjörn Bergelt har haft tillgång till uppteckningar av ormsölåtar, vilka gjordes av musikforskaren Otto Andersson år 1903. Uppteckningar i all ära, men riktigt hur låtarna har spelats kan man aldrig utläsa enbart av noterna. Genom att Bergelt har träffat Johannes Österberg från Ormsö och av honom fått höra hur musiken skall

Främlingen

Vem är Ni där, med hatten djupt i pannan,
gömd bakom rosorna i min spaljé?
Stig fram i ljuset så jag kan Er se,
Ni tar mig säkert bara för en annan.

Ni gentleman, lyft hatten bort ur pannan,
gå bort från rosorna i min spaljé
och öppna kappan så jag kan Er se.
Ni skrämde mig, jag väntade en annan.

Ni rör Er ändå ej. Vid Gud, jag skriker!
Säg vad Ni vill, vad ska Ni göra här?
Strax kommer ju min egen hjärtanskär.

Vad nu! När Ni från pannan brättet viker,
så är där bara mörkare ändå.
Nej, främpling, stanna ej. Jag ber Er: gå!

E. Lagman
15/8-80
(Eng. orig.)

framföras på genuint ormsövis, och genom att intresset för stråklarpan har ökat (det har t.ex. hållits kurser i stråklarpetillverkning) kan både instrumentet, spelsättet och musiken nu räddas undan glömskan. Detta urgamla instrument har alltså sakta men säkert försvunnit från hela det område där det en gång varit flitigt i bruk men har till all lycka bevarats så länge på en liten plätt, nämligen Ormsö, att bruket av instrumentet nu i sista stund har kunnat föras vidare i *obruten* tradition, även om den miljö och det samhälle där den bredhåliga estlandssvenska tagelharpan och dess musik växt fram för alltid är förlorade.

På skivan spelar Bergelt musik från Shetlandsöarna, västra Norge, Sverige, Estland (främst då Ormsö) och Karelen. Melodierna från Karelen och Ormsö är sådana som man genom uppteckningar och inspelningar vet har spelats just på stråklarpan. Låtarna från de övriga områdena har sådan karaktär att det är mycket troligt att de har kunnat framföras på stråklarpan. Från Shetland framförs en visa om King Orfeo. Här sjunger engelsmannen Fred Lane, till stråklarpeackompanjemang, på en blandning av shetlands-engelska och gammalt nordiskt, s.k. norrönt,

språk. Av de norska melodierna spelas ett par på videflöjt, och på en av dessa är det inlagt fågelkvitter i bakgrunden, vilket förstärker den naturnära klangen i videflöjten. Ett par småländska låtar finns med bland de svenska. Stråklarpan omtalas annars mest från Dalarna, men det finns ett instrument bevarat på Musikhistoriska museet vilket med stor sannolikhet är från Småland. Från Karelen spelas efter ett par spelmän fyra melodier, som blev inspelade på fonograf i början av 1900-talet. Två sånger på estniska framförs av den estnische musikforskaren Igor Tönurist. Här ackompanjerar Bergelt på en tvåsträngad stråklarpan, ett instrument som tycks ha använts mycket av estniska spelmän och som är äldredomligare än den fyrsträngade ormsöharpan. Ormsö är representerat av sex låtar, s.k. "laikar". Till en av dessa är det en kort och kärnfull text som beskriver ett ormsöbröllop, och den sjungs av Ingrid Mickelin. Styrbjörn Bergelt har tagit fasta på ormsöspelmannens speciella sätt att variera och improvisera kring de ganska enkla melodierna. Detta spelsätt gör att låtarna inte blir enformiga, även om man bara lyssnar till dem och inte använder dem till danslåtar, vilket de ju egentligen är

Om estländsk allmogekultur

I samband med den estniska världsfestivalen Esto 80 ordnades vid Nordiska museet i Stockholm en utställning som avsåg att belysa allmogekulturen i Estland. Eftersom flertalet föremål som museet innehar från detta område härrör från estlandssvenskarnas förutvarande bygder, kom expositionen att i stor utsträckning bli estlandssvensk. Dock fanns givetvis även mycket av intresse från estniska trakter.

Det var en fin utställning. Mot bakgrund av uppförstorade fotografier, som illustrerade den gamla miljön presenterades bruksföremål, redskap, dräkter m m. Som vanligt i dylika sammanhang var det mesta som visades uttryck för en sedan årtionden försvunnen livsföring, beroende på att museerna självfallet i första hand samlar sådant som är gammalt och egenartat. På öarna – särskilt Runö och Rågöarna – hade åtskilligt, som hunnit försvinna i de mera centrala svenskbygderna, bevarats till mellankrigstiden.

Det var en intressant samling föremål som visades på ett sätt som gav möjligheter till jämförelser mellan olika områden. Dräkterna – under årtiondena före estlandssvenskarnas uppbrott använda bara på Runö och av kvinnorna på Ormsö som vardagsplagg – lät besökaren få en god inblick i gamla tiders smak och skicklighet i vävning, stickning och sömnad. Jäm-

avsedda till.

Styrbjörn Bergelt har provat på en hel del i musikkväg. Han har t.ex. gått på Musikhögskolan och har varit orkesttermusiker. Nu har han dock funnit det viktigare och mer angeläget att ge sig på lite mer udda instrument för att sprida kännedom om både instrumenten och den musik som framförts på dem. Detta uppsåt har han verkligen lyckats med på sin skiva, dels genom att musiken spelas med känsla och inlevelse (det är onekligen svårt att låta bli att stampa takten), dels genom att det med skivan följer ett mycket innehållsrikt texthäfte, där Bergelt berättar både om instrumenten, musiken och dansen. Han lär t.o.m. ut hur man själv kan bygga sig instrument.

En stor skara människor, bland dem många estlandssvenskar, hade samlats till öppnandet av utställningen på Nordiska museet.
Foto Herbert Trummer

förelser mellan svenska och estniska dräkter kunde också göras.

I anslutning till festivalen och utställningen utgav också Nordiska museet en skrift "Allmogekulturen i Estland".

Hain Rebas inleder med en studie "Estländsk historia i översikt". Han visar att så snart tendenser till maktomrum visat sig i Balticum, så har genast omvälvande politiska förändringar inträtt: mäktiga grannar har alltid stått redo att fylla tomrummet. Detta illustreras med en summarisk presentation av de viktigaste händelserna i Estland sedan tolvhundratalet. Ham-

Bergelt nöjer sig dock inte med att sprida sina kunskaper per skiva. På den estlandssvenska hembygdsdagen den 24 augusti gjorde han en mycket uppskattad presentation av tagelharpan, där han både berättade och spelade, främst ormsölåtar men även några melodier från de övriga områden där instrumentet förekommit. Bergelt lyckades med konststycket att göra både sig och tagelharpan hörda, trots att de församlade ännu inte hade hunnit prata av sig. Att många av de närvarande i alla fall lyssnade och fann framförandet givande visade sig i den strykande åtgången på skivan "Tagelharpa och videflöjt" som då också fanns till försäljning.

Svante Lagman

nar, räntabelt jordbruk, god boskapskötsel, naturtillgångar och en undergiven och arbetsam befolkning har dragit till sig mäktiga herrar. Detta geopolitiska läge, menar Rebas, kommer även i framtiden att vara avgörande för esternas historia.

Kustbons gamle vän och medarbetare Gustav Ränk skildrar Gammal-Estlands kulturlandskap, så som det framträder när man sammanställer de äldsta faktorerna från skilda håll. Han berättar om by och bostad, redskap för återbruk och höbärgning, maträtter, tråslöjd och folkdräkt, allt under givande jämförelser, som illustreras med bilder och kartor.

Om svenskarna i Estland berättar Viktor Aman (välkänd för läsekretsen). Han inleder med redogörelse för tidigast kända uppgifter om svenskar i Estland och för de inflyttades ställning i det feodala samhället. Sedan följer estlandssvenskarnas kärva historia genom århundradena, och slutligen presenteras språk och kultur, därtill ekonomi och livsföring under Estlands självständighetstid.

I en rikt illustrerad, bl a i färg, översikt presenterar Elmire Kägi och Karin Aasma estniska folkdräkter och beskriver de dräkter som finns i Nordiska museet.

Ingeborg Pöhl-Andersen (från Rågöarna) redogör för de estlandssvenska folkdräkterna. Även hon illu-

Thomas Lorentz sjunger vid utställningens öppnande.

Foto Herbert Trummer

strerar rikligt, både i svart-vitt och färg, med Schlichtings berömda litografier, svartvita fotografier och fotografier i färg.

Hain Rebas skriver om estnisk folk-livsforskning i historiskt perspektiv och Stig Appelgren avslutar med en

översikt "Estland i Nordiska museet".

Det är mycket tacknämligt, att Nordiska museet har givit ut denna bok, som verkligen fyller en kännbar lucka i ett viktigt ämne.

Edvin Lagman

NOTISER

Fridolf Isberg

Just när jag skall sända iväg materialet till detta nummer av Kustbon till tryckeriet når mig budskapet, att Fridolf Isberg har lämnat oss för alltid. Han avled den 30 augusti.

Med Fridolf Isberg har vår kanske flitigaste arbetare i den estlandssvenska kulturens vingård gått ur tiden. Hans yrke var agronomens och lantbrukslärarens, i Estland även folkhögskolerektorns, men hans stora arbete ägnades med en brinnande lidelse estlandssvenskarnas språk och kultur. Man skulle utan överdrift kunna säga, att hans insats på detta område är enorm.

Fridolf Isberg jordfästes i Rogberga kyrka i Tenhult lördagen den 6 september. I den rika blomstergården märktes kransar från Svenska Odlingens Vänner och från den bortgångnes vänner sedan ungdomsåren.

Fridolf Isbergs liv och gärning kommer att tecknas i nästa nummer av Kustbon.

E.L.

Ludwig Lienhard

Alla vi som var med i händelserna 1943-44 minns dr Lienhard, som organiserade en rad transporter av estlandssvenskar från Estland till Sverige.

Lienhard föddes den 9 oktober 1910 i Flensburg, Sydslesvig, nära Danmark. Efter studier blev han Dr. Phil. Under kriget tjänstgjorde han i Waffen-SS. Hans etnografiska intressen och hans kunskaper i "skandinaviska" ledde till att han sökte kontakt med den svenska folkgruppen i Estland. Efter kriget vistades han tidvis i Sverige och Sydamerika. Sina sista år tillbringade han i sin hemtrakt, där han avled den 22 augusti i år.

Rättelser

Förra numret av Kustbon tillkom under en tidspress som försakade en rad tryckfel. De viktigaste rättelserna är följande: s.3 slutet på spalt 1 skall vara "I början av självständighetstiden hade svenskarna"; samma s. spalt 2 (om Hans Pöhl) "till hans död 1930"; s. 5 spalt 2 skall stå "Årtalet 1328 spelar", nästa spalt likaså "1328".

HEMBYGDSDAGEN

Den 24 augusti firades estlandssvenskarnas hembygdsgdag i Spårvägsrestaurangen i Stockholm.

Bo Nikanader från Pargas i Finland visade tjugotalsbilder från de svenska trakterna i Estland, främst Nuckö, och berättade därtill (tyvärr gick lokalen inte att mörklägga ordentligt). Den andra viktiga programpunkten var Styrbjörn Bergelts presentation av talharpan. Härom utförligt på annan plats i detta nummer.

Deltagarantalet var stort, och värmen – både den yttre och den inre – steg, alltmedan Rågöbornas danslag uppträdde och det spelades upp till allmän dans.

Vi hoppas kunna återkomma med bilder i julnumret av Kustbon.

P.s. Styrbjörn Bergelt tilldelades den 15/9 1980 av Kungl. Musikaliska Akademien det svenska gramfonpriset för sin skiva "Tagelharpa och vifflöjt".

Svenskbyborna

När f.d. dagösvenskarna den 1 augusti i fjol vid Roma kyrka på Gotland firade 50-årsjubileum med pompa och ståt, med radio och TV-folk i full aktivitet (se Kustbon 3, 1979), yttrade TV-s "allssylsare" Per Falkman bl.a.

"Vi ska göra ett eller kanske flera program. Det ska inte bara handla om den här dagen men vi ville ju passa på och filma nu när det var så många svenskbybor samlade här."

Du Kustbons läsare såg väl TV-programmet den 31 juli 1980 i TV? Under tecknad som själv var med vid jubileet i fjol saknade mycket av det som filmades då. Men hur mycket kan man få med i ett entimmesprogram. Det väsentliga skulle ju med. Historien om svenskbybornas månghundraåriga kamp för sitt språk och sin ärvda estlandssvenska kultur. Lidanden, umbäranden, den envisa kampen i vardagslivets svenskby i Ukraina. Det är att hoppas att programmet kommer i repris och att vi i förväg kan informera om detta i Kustbon.

Heder åt Per Falkman, men här må understrykas att han som närmaste medarbetare, såväl i Roma i fjol som vid presentationen i TV, hade Gunilla Linder, pappan svenskbybo.

Per Falkman har sagt: " . . . det började med att jag anställdes på radions Stockholms-Nytt 1968. En av mina arbetskamrater var just Gunilla. En dag berättade hon att hennes far var född i Ukraina. Han, Petter Martis, var en av svenskbyborna som kom till Sverige 1 augusti 1929 tillsammans med sina föräldrar. Själv var han då 13 år". Ur boken "Svenskbyborna 50 år i Sverige 1929-1979" citerar jag från sidan 129: "MARTIS-slakten fick kanske sitt namn efter den Mart eller Mats, som dog under vandrigen till Ukraina 1781-82."

Gunilla Linder ser vi ofta i TV-rutan som hallåa.

Hugo Mickelin

Paul Ariste

Läsare, slå upp Kustbon från mars 1975, där Paul Aristes person och insatser i estlandssvensk språkforskning beskrivs.

Vid vårt försök att för ett par år sedan (initiativ Wieselgren/Lagman) påbörja översändandet av Kustbon till honom i Dorpat, Estland, skrev undertecknad till honom separat om Kustbon-försändelsen med önskan om bekräftelse att den första försändelsen nått adressaten. Jag skrev på estniska. Svaret var på svenska.

"Kära vänner, tack för brevet. Kustbon har jag inte fått och det är tvivelaktigt om jag skulle få den. Tack för vänligheten."

Tydligen kom den första, tillika sista, försändelsen aldrig fram till rätt person. Det blev tyst sen dess.

Den 3 februari 1980 fyllde prof. Ariste 75 år.

I år invaldes han i Finska Akademien. Redan tidigare är han hedersdoktor vid Helsingfors och Tammerfors universitet.

Hugo Mickelin

Aarand Roos

född den 28 maj 1940 i Dorpat, doktorerade den 2 april 1980 vid Lunds Universitet.

Avhandling: Morfologiska tendenser vid språklig interferens med estniska som bas.

Det kan i detta sammanhang framhål-

Inbjudan till Estlandssvenskarnas

HÖSTFEST

LÖRDAGEN DEN 8 NOVEMBER 1980 MED BÖRJAN KL 18.00

Plats: Numera känd lokal -

Spårvägsrestaurangen, Blåsut, Enskede.

Inträdesbiljetten, kr 50:--, ger Dig förmånen till:

1. Bräserad biff med sallad
2. Bröd och smör
3. Öl eller läsk
4. Kaffe
5. UNDERHÅLLNING

- LotteriGudinnan -

Anmälningar: SOV-s expedition - tel. 08 - 32 48 78
skriftligt - SOV, Vikingagatan 25, 1/2 tr ned
113 42 Stockholm

Av praktiska skäl (kvällar och helger)
även till styrelsemedlemmarna.

OBS! SENASTE ANMÄLNINGSDAG 3 NOVEMBER 1980

Hjärtligen VÄLKOMMEN med Ditt bästa humör.

Styrelsen för
SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

las att den färske doktorn har estlandssvenskt påbrå.

Hans mor, f.d. lärarinnan Elsa Alfrida Matsson, är född på Nargö den 21/2 1909. Hon, hennes make lektor Ervin Roos (f. 13/9 1908, d. i Lund i juni 1962) och deras tre pojkar Naaten, f. 1934, Paavo, f. 1937 och den aktuella yngste sonen Aarand, kom till Sverige som estlandssvenskar med M/S JUHAN och anlände till Stockholm den 12 juli 1944. I den estlandssvenska matrikeln är makarna Roos registrerade under nr 3530-3531.

Ännu en historisk koppling till Aarand Roos.

Sedan få år tillbaka är han gift med pianisten-dirigenten Maaja Duesberg, dotterdotter till Rudolf Tobias, tonsät-

taren och den förste musikprofessorn från Hapsal i Estland (f. 1873, d. 1918).

Vi estlandssvenskar, som kom med båten från Ormsö eller Nuckö-landet till Gamla bryggan i Hapsal, passerade alltid i närheten av hamnen på väg längs Sadama tänav (Brogatan) in till stan och centrum Svenska Torget Sadama tänav 23, där tonsättarens mor och systrar ofta syntes på 20-30-talet. Då vilade den berömde tonsättaren själv i Berlins jord, vars musikuniversitet utnämnt honom till professor.

Rudolf Tobias byst restes vid strandpromenaden i Hapsal år 1929 och lär stå kvar ännu i dag.

Hugo Mickelin

Föreningsangelägenheter

Styrelsen

Richard Aman har adjungerats i styrelsen i arkivfrågor.

Stadgar

För översyn av gällande stadgar, senast antagna i justerat skick på årsmötet den 1 mars 1975, har styrelsen tillsatt en arbetsgrupp.

Den består av Algot Brun, avrapportör, Manfred Hamberg och Börje Nyman.

Ändringsförslag beräknas bli presenterade för genomgång på årsmötet 1981 i och för godtagande av 1982 års årsmöte.

Lokal (er)

För att i möjligaste mån modernisera nuvarande expeditions- och arkivlokal – detta för att skapa bättre arbetstrivsel för våra kontorister – har styrelsen skaffat ett mindre utrymme i samma fastighets källare (f.d. "kolboxen"), dit vi ämnar överföra alla större "kollin" – kartonger med böcker och pakerade äldre årgångar av Kustbon m.m. Vi får själva iordningställa lokalen, och då får vi disponera den hyresfritt fram till 31 maj 1981. Styrelsen har tillsatt en arbetsgrupp, bestående av Göran Treiberg, avrapportör, Richard Aman och Tomas Dreijer för moderniseringsarbetets planering och utförande.

Ormsöpojkar!

Titta på detta kort, titta gärna flera gånger!

Vad är det?

Jo, Ormsöpojkar av en fin årgång, nämligen 1919. Dessa åtta, som samtliga hette Johan, för all del några döpta till Johannes men även kallade Johan hemma, av troliga nitton i Sverige hade hörsammat Landmans upprepade kallelser och mötte upp hemma hos honom och gästfria Katarina. Detta hände i november 1979. Vi som var med kan intyga att detta kommer vi aldrig glömma! Många hade inte setts

på över 40 år. Synd att övriga inte var med.

Alltid gästfria Katarina har lovat att vi är välkomna igen och då samtliga. Du som är född 1919 och inte var med, tag kontakt med Johan Landman och anmäl Ditt intresse att vara med nästa gång för att prata om "hemma". Framför gärna andra förslag också.

Väl mött och hjärtliga hälsningar från oss på fotot.

J.H.

J.L.

Skolträff

Den 9 juli i år sammanträdde f.d. elever från skolor i Hapsal till en gemtlig lunch i restaurang Anglais festrum i Stockholm.

63 personer hade planerat och reserverat tid för denna träff, trots övriga hektiska aktiviteter under Estoveckan. Dessutom hade "årgång 1930" 2 dagar innan inte mindre än 18 systrar och bröder firat 50-årsjubileum tillsammans med sin klasskompis Anders och hans hustru Melita i deras trevliga villa i Enskededalen. Historiskt uppskattande att de agerande hade enats om jubileumsmötet i ett estlandssvenskt hem (läs Ormsöhem) då i den färdigbakade årskullen 1930 från Läänemaa Ühisgümnaasium fanns ett 10-tal estlandssvenskar bland de 40.

"Ledningen" av skolträffen den 9 juli bestod av Härma Meisner-Kruusi (1943), initiativtagare, Ilma Juhkam-Lamp (1944) och undertecknad (1932). De flesta församlade var från gymnasiet – det estniska och det svenska. Folkskoleseminariet, yrkesskolan och det tyskspråkiga gymnasiet i Hapsal var representerade. Över haven från Australien, U.S.A., Kanada, Europa och Sverige hade man kommit för att träffas.

Undertecknad hade förmånen att få hälsa välkommen och "hålla i trådarna", Aksel Vaigur (Viksten) (1930) – Nucköbo – frihetstidens stadssekreterare i Hapsal – talade kring skolan och staden. Med sig hade han sin blomma, min klassyster Aliide.

Edvin Lagman (1937) kåserade om de svenska gymnasieelevernas första skolår och deras äventyr med hyrestanternerna.

Mathias Pelmas (1928) ägnade några ord åt minnet av de skolkamrater som "vandrat vidare".

Einar Hamberg (1942) presenterade en färsk reseskildring från Hapsal.

Joosep Nöu (1926) talade om sina klasskamraters öden.

Roman Marley (1938) från Kanada hade aktiva inlägg.

Magda Ritval-Reiman (1930) från U.S.A. frambar färska hälsningar från

Den estniska världsfestivalen i Stockholm 6–13 juli 1980

Revalstudenter i Düren

Det egentliga startskottet gavs när utställningen "Estland i Nordiska Museet" öppnades den 8 maj.

Vi färdades tillbaka till museet den 13 juli, då Rågöbornas danslag demonstrerade rågöbröllopet och dansade. Duktig konferncié på såväl svenska som estniska – vid sidan om dansandet – var Arnold Lindgren. Spelmännen är välkända. Senare på dagen uppträdde danslaget på "pick-nick-galan" i Rålabshovsparken.

Estniska världsfestivalen blev en succé. De i ca 3 år i förväg planerade arrangemangen – över 200 sådana – genomfördes under veckan och fick god "belöning" i det massiva deltagandet i allt som genomfördes. Ej att förglömma den positiva publiciteten i svensk press.

Stadsrådet Karin Söder (socialminister) invigde festivalen den 6 juli i Kungsträdgården.

Stadsrådet Karin Andersson (in-
vandrarminister) talade den 9 juli på esternas folkkongress i Kulturhuset. Stadsrådet Jan-Erik Wikström (utbild-

dagen-innan-telefonsamtal med den enda ännu levande lärarinnan – 84-åriga Olga Arumaa.

Esther Luther-Puhang (1944) framförde hälsningar från i Tyskland boende klasskamrater.

Ett tack till dem som arrangerat träffen framfördes av skolkamraten Juhan Kokla, chefredaktör för EPL (Estniska Dagbladet).

Skolträffens fotograf heter Peeter Mihkla, son till närvarande skolkamrat Ada Mihkla-Jürisoo (1940). Om så önskas, förmedlar undertecknad fotobeställningar.

Äldsta närvarande skolelev – Vanda Aamisepp-Gering (1922) kom tillsammans med sin syster Senta Randmaa-Gering (1932) – min klassyster.

Nucköborna minns säkert Gerings från Klottorp-hållet.

Hugo Mickelin

ningsminister) öppnade den 11 juli festivalgalan (dans- och ljusfest) på Isstation.

Vid festivalens öppningsgudstjänst i Jakobs kyrka den 6 juli deltog förutom alla estniska präster från den fria världen även biskop Sven Danell samt kyrkoherdarna Ivar H. Poell och John Lindström.

TV-teamet med Marianne Bergström som producent, Carl Johan Söder som fotograf och Leif Carlsson som ljudtekniker hade arbetat fram ett 40 min. TV-program, kallat "Sången över haven", som vi sett i TV 2 den 11 augusti och i repris den 26 augusti.

Programmet behandlade inledningsvis Estlands historia och flykten till Sverige och därefter aktiviteter under festivalveckan. Leo Rannaleet har varit medarbetare i programmets manus, och det var han som i filmen var den mycket uppskattade berättaren!

Fil.lic. Leo Rannaleet är född i Estland år 1927 och kom till Sverige som flykting år 1944. Vi minns honom som meteorolog från TV-rutan. I dag är han väderchef i Norrköping.

Estniska festivaler är en manifestation av en nation i landsflykt. Man samlas från hela den fria världen till en intensiv kultur- och festspelsvecka. Första gången 1972 i Toronto, Kanada, andra gången 1976 i Baltimore, U.S.A och således i år i Stockholm med 7000 närvarande vid invigningen i Kungsträdgården, med uppåt 25000 deltagare i festtåget, 10 000 vid festivalgalan på Isstation och med 6000 närvarande vid sångfesten i Mässhallarna, där över 1000 sångare framträdde.

Fil.mag. Richard Norvell, född år 1926 i Estland, som kom till Sverige som flykting år 1944, har varit ordförande i organisationskommittén för den estniska världsfestivalen ESTO 80. Nästa estniska världsfestival kommer att genomföras i Australien vid årsskiftet 1983–84 (australisk sommar).

Hugo Mickelin

Sommaren 1980 tågloffade jag i Tyskland, besökte släkt och vänner och hann även göra en avstickare till England på två veckor.

Nu var jag på väg till en träff med tre studentkamrater. Vi tog studenten tillsammans 1922 i Reval.

Från Hoek van Holland åkte jag tåg, bytte i Utrecht och hann fram till Essen vid 11-tiden på f.m. Där bodde Else på en gata som hette "Neue Liebe". Jag visste ju inte var gatan låg och taxi-chauffören inte heller. Han frågade kollegan bredvid. De började slå i böcker för att orientera sig. Sedan jag hört att det inte var så långt klev jag in i taxin och det bar iväg. Det hade regnat på morgonen så gatorna var våta och trafiken livlig. Vi skojade något om gatans namn och undrade var "Alte Liebe" låg.

Vi var framme, jag betalade D.M.12.- och ringde på.

Else tog emot med stora famnen. Vi kramade om varandra som gamla vänner. Vid en kopp kaffe samspråkade vi. Else hade ju tänkt kalla de två andra – Erika och Maxi – till sig, men eftersom Erikas make var dålig, hade de beslutat, att träffen skulle hållas hos Erika i Düren/Ruhr/Västtyskland, som låg nästan två timmars tågres från Essen.

Else hade gjort i ordning sitt sovrum åt mig, hon frågade om jag inte ville vila mig något efter resan. Nej, jag var pigg på att se på stan. Vi gjorde det och så handlade vi litet. Tidigt nästa morgon skulle vi ju fara till Düren.

När vi kom hem packade jag upp och Else lagade middagen, som intogs mitt på dagen, vilket ju är brukligt i Tyskland. Det blev ovant för mig, i England åter man som bekant middag först vid 19-tiden eller senare.

Middagen drog ut på tiden. Vi hade mycket att berätta. Hon hade blivit änka för två år sedan och hunnit fira guldbrylllop. Jag hade förlorat min käre make förra året. – Hon visade fotografier. Även jag hade sådana att visa. Ja, det blev kväll. Vi hade haft det gemytligt i all enkelhet. Vi hade ringt

till Maxi som bodde i Neuenahr nära Köln – ja hon skulle naturligtvis komma, hon blev så glad när hon hörde min röst. De andra hade hon ju träffat ofta, Erika var dessutom hennes svägerska. Else bodde ju inte så långt ifrån dem heller. Maxi och jag hade träffats en gång för tio år sedan i Fulda. Då klättrade hon i bergen i trakten med sin make och jag var på besök i Frankfurt am Main med *min* make.

Dagen därpå for vi iväg tidigt. I Düren möttes vi av Erika och Maxi. Sedan promenerade vi fyra hem till Erika. Hon hade bullat upp. Vi drack kaffe, åt bakverk och pratade. Kontakten var spontan och äkta. Vi berättade och talade om våra lärare, om klasskamraterna och deras olika öden. Ja, det är märkvärdigt hur fort vi fann varandra. De 58 åren tycktes vara bortblåsta. Där satt nu fyra f.d. klasskamrater och hade det mycket trivsamt tillsammans. Timmarna gick, ingen tittade på klockan. Vi plockade fram gamla och nya fotografier. Den ena händelsen efter den andra från skoltiden passerade revy. Så småningom blev det en sen middag. Pratandet fortsatte, små gåvor bytte plats. Av Maxi fick jag en liten burk hallonsylt av egen skörd. Hon odlade allt själv biodynamiskt sedan länge. Hon hade förlorat sin make i början av detta år. Jag hade svårt att känna igen henne. Flickan från skoltiden och även från träffen i Fulda hade blivit liten och mager.

Jag berättade om träffen i Reval med tre andra studentkamrater som jag besökt 1975. Även då hade det blivit en underbar kontakt från första stund. Jag tror det beror på att vi ungdomar från 20-talet i Östersjöprovinserna kände en trygghet inom familjen och inom skolan. Vi hade lärt oss att alltid göra vårt bästa. Det ställdes krav på oss och vi klarade dem. Nutidens ungdom i Sverige har tyvärr inte förunnats att uppleva denna trygghet trots all välfärd här. Hemma på andra sidan av Östersjön var tillvaron kanske karg ibland, men vi stod på en fast grund som gett oss kraft och styrka för livet.

Dagen därpå tog jag avsked från Else och fick skynda hem till svenska gränsen innan min interrail-biljett tog slut.

Det var en kort men givande träff.

Ingeborg

1979 års folkräkning i Estland

(se även Kustbon, mars 1979)

Sedan senaste folkräkning år 1970 har befolkningen i Estland ökat med 109.000 personer, främst genom invandring från Sovjetunionen och dess lydstaterna och går nu upp till 1 465 800 invånare. Därav är 409 000 ryssar, 36 000 ukrainare och en hel del ej antalsnoterade från övriga områden i östlandet.

I städerna bor 69,7 %. Folkräkningen registrerade 394.000 hushåll, fördelade på 36,7 % av två, 30,8 % av tre, 23,0 % av fyra och 9,5 % av fem eller flera i hushållsgemenskap.

De nu tillgängliga folkräkningsuppgifterna ger ingen upplysning om i Estland allttjämt levande personer av svenskt ursprung. Vågade någon deklarerat sin svenska nationalitet?

Vi vet, att drygt 1000 estlandssvenskar blev kvar när överflyttningen till Sverige var ett fullbordat faktum. Av den stora skaran överflyttade flydde 35 % självmant medan övriga kom till Sverige genom organiserade transporter.

Antalet s.k. sjuktransporter var fem (22/5, 27/11, 7/12, 17/12 1943 och 20/2 1944) och antalet "rena" överflyttningstransporter var tio (21/6, 12/7, 18/7, 22/7, 29/7, 7/8, 16/8, 31/8, 11/9 och 22/9 1944).

Nu åter till efter år 1944 ev. ännu kvarvarande fränder i Estland. De kvarblivnas antal då framgår av följande statistik. (Denna föräldrade statistik arbetade jag fram år 1945)

	I hemmen kvarblivna	Tvångsmobiliserade, men senare återvända till hembygden	Totalt
Svenskbygd			
Nuckö	606	24	630
Vippal	186	7	193
Reval	153	32	185
Ormsö	72	30	102
Korkis	93	4	97
Rickul	49	17	66
Nargö	20	3	23
Rågöarna	10	1	11
Runö	6	–	6

Hugo Mickelin

PRESSTÖD FRÅN STATENS INVANDRARVERK under 1980 till icke svenskspråkiga tidningar

"Finnsanomat", utkommer 5 X per vecka på finska	kr 1.032.700
"Eesti Päevaleht", utkommer 2 X per vecka på estniska	680.000
"Ruotsin Suomalainen", utkommer 1 X per vecka på finska	570.400
"Teataja", utkommer 2 X per månad på estniska	345.000
"Jugoslavenski List", på serbokroatiska	345.000
"Metanastefika Nea" på grekiska	345.000

Följande estniskspråkiga publikationer utges i Sverige:

EESTI PÄEVALEHT Wallingatan 32, 1, 101 29 Stockholm 1
chefred. Juhan Kokla

TEATAJA Arsenalsgatan 1, 3, 103 26 Stockholm
chefred. Aksel Mark
VÄLIS-EESTI Lilla Nygatan 8, 103 14 Stockholm
red. Vello Pekomäe

RÅGÖBORNAS frihetsbrev

av professor Sigurd Erixon

I förra numret av Kustbon återgavs prof. Erixons skildring av hur Rågöbornas frihetsbrev överlämnades till honom. Här nedan följer det sista avsnittet av hans artikel från 1940.

Jag avtrycker här breven in extenso: "Wij Christina medh Gudz nåde, Sweriges, Göthes och Wendes vthkorade drottning och Arffurstinna, Storfurstinna till Finland, Hertiginna vthj Estland och Carelen, Fröken öffuer Ingermanland. Göre widterliget adt wij äre vthj förfarenhet kompe, huruledes Claes Ramm, hwilkens fader Sahl. Thomas Ram med Padis kloster samt dess Vnderliggiande godz och deribland medh store Rågöön är worden beneficerad, skall vthan respect aff institionen och den rådt bönderne der sammastådes aff ålder nutit haffue, vnderstå sikh icke allenast adt twinga och plåga dem med store beskattninge(r) och Vthlagor, fram för dhet dhe i föra tijder, medan dhe vnder Oss och Cronan hörde, äre wahne adt vthgöra, vthan och när han samme vthlagor icke bekommer, dem genom sina vthskickade fougder och opördzmän förföljer, och på Estnisch medh hugg och slag öffuerfaller, effter som och här hoos oss klaget är, adt en aff bönderne är aff hans fougde ihjälslagen, och han Claes Ram än offuan opå vunderstår sikh dem wela fördriffua aff öön från hws och hem; Hwarföre dhe högt äre förorsakade wordne sådan stoor oskäl och oförrådt klageligen anbringa, med Vnderdånig begäran adth wij dem i wår och Cronans hägn optaga, för(swa)ra, och deröffuer genom wårt

öpane breffs krafft allernådigst wille försäkra. Så aldenstund oss sådanne ochristlige procedurer inthet stå till adt lijda, och dem i ingen modto billiga kunne: Ty haffue wij giffuit order till wår Gouverneur på Räfte¹) och öffuer Estland, adt iämpte wisse commissarier optaga och skärskåda bemålte bönders beswär emot Claes Ram, och förhielpa dem til dhet dhe kunne wara ber(ä)d(tigade – Men vthi dhet öffrige haffue wij (d)em detta wårt öpane förswarelse breff meddela welat och tage och anamme förbemålte wåre Vnderståtere samtellige bönderne opå store Rågön, samt dheres hustrur, barn, legfolk, hws och håffuor, medh alt dhet dhe äga så rörligit som orörligit i wårt kongelige hägn, och förswar, för alt öffuerwåld och förfång, som dem aff en eller annan kan tilfogas. Så adt ingen ehoo han är, skall haffua macht dem plå(g)a eller något wåldsamblygit tilfoga, antingen på dem eller dheres ägendomb, uthan dhe skole bliffua där boendes, säkre och oturberade Vnder swensk rådt, såsom dhe den aff ålder hafft och nutit haffue, såsom och elliest medh någre större eller högre vthlagor eller dagswercker icke bliffua beswärade, än dhe för dedta haffue warit wahne till Padis kloster att höra, den tijdh dhet hörde vnder Cronan. Wij biude för denskull wår Gouverneur på Räfteuel, och alle andre som we-

derböre, adt dhe mehr- och offtabemålte wåre Vnderståtere för wåld och orådt försware, dheres skada och nakdell hielpa till affwåria, och adt ingen Vnderstår sikh wedh wår kongelige hembd och straff emot dedta wårt förswarelse breff adt handla vthan hwar någon dem kan haffua något adt tiltala, då göre sådant ordentligen för lagh och råda samt opartische domare och elliest inthet. Här hwar och en weet sikh tilböriligen efferrätta. Till ydtermehra wisso är dedta medh wårt Secret och wåre samt Sweriges Rijks respective Förmyndares och Regerings Vnderskriffit bekräftadt. Datum Stockholm den 21 Maj A:o 1638.

Gabriel Oxenstierna

Gustaffsonn

S. R. dråttz.

Clas Flemingh

i R. Amiralens stelle.

Jacobus de la Gardie,

S. R. Marsk.

(Axel) Oxenstierna

S. R. Cantzlr.

Gabriel Oxenstierna

Frijherre Till Möreby och Lindhålm.

S. R. Skattmästare."

"Wij Carl medh Gudz Nåde, Sweriges, Göthes och Wändes Konung, Storfurste till Finland, Hertig uthi Skåne, Estland, Lijfland, Carelen, Brehmen, Vehrden, Stettin, Pommern, Casuben och Wänden, Furste till Rügen, Herre öfwer Ingermanland och Wijsmar: så och Pfaltzgrafwe wedh Rhein i Beijern; till Gulich Clewe och Bergen hertigh. Giörom witterligidt, att såsom Wij med högsta misnöije hafwom förnummit huru swårt och skräckeligen någre bönder ifrån Räfteuel klaga öfwer Wåld och Oförrätt som dem deels af framledne Claus Rammer deels af framledne Thönnis Wartman och hans Mågh Lieutenanten Bruner skall wara tillfogad, och Oss ligger (Wäre?) Vnderståthare så wåhl den Nedrigare som den högre emoot slijkt högst straffbahrt och OChristeligit föröfwannde att skydda, hägna och förswara; Thy hafwe Wij icke allenast häröfwer låtet anställa een behörigh inquisition och wisse Commissarier där till utnåmbdt som dessa föråttade skole, uthan finne och gott till förekommande af berörde bönders ytterligare förtryck Oförrätt och Wåldswårkan, att taga dem i Wårt konungzlige hägn fredh

MEIE POST Västmannagatan 47 nb. ög., 102 31 Stockholm 6

chefred. Edgar Pärli

RAHVUSLIK KONTAKT Sandhamnsgatan 1, 100 52 Stockholm

red. Ahti Pae

SÖNUMID Wallingatan 34, 2, 111 24 Stockholm

i redaktionen: R. Norvell, E. Krepp, A. Alep

SIDE Grafikvägen 7, c/o Joh. Mihkelson, 121 43 Johanneshov

red. Raimond Kolk

TRIINU Torsvikssvängen 29, 1, 181 34 Lidingö

c/o V. Poska-Grünthal

USK ja ELU Rigagatan 2, c/o David Papp, 115 27 Stockholm

EESTI KIRIK Mandelblomsgatan 15, 722 25 Västerås

chefred. Richard Koolmeister

VÄIKE POSTIMEES Apelgatan 11 B, c/o Jaan Allas, 602 15 Norrköping

TULEHOIDJA Brunnsvägen 4, 433 00 Partille

Hugo Mickelin

Familjenytt

Födda

En dotter
den 18 juli 1980
Mirja, f. Hagar och
Martin Lausson,
Lidingö

Döda

August Liiver född den 3 aug. 1910 på Ormsö
avled den 9 april 1980 i Sundbyberg

Arvid Ludvig Holm född den 2 juni 1914 på
Nargö avled den 22 april 1980 i Estland

Magdalena Runestam född Haggars den 13 nov.
1897 på Runö avled den 1 maj 1980 på Singö

Maria Förberg född den 8 nov. 1881 på Ormsö
avled den 15 maj 1980 i Stockholm

Richard Simonson född den 3 mars 1900 på
Nuckö avled den 3 juni 1980 i Stockholm

Edvard Kvellsten född den 18 juni 1924 i Kolga
avled den 8 juni 1980 i Södertälje

Katarina Pihl född den 20 dec. 1895 på Ormsö
avled den 20 juni 1980 i Stockholm

Gertrud Lundström född Lindkvist den 7 jan.
1891 på Ormsö avled den 4 juli 1980 i Stock-
holm

och beskydd. Giöre det och hermed
sampt i krafft af detta Wårt öpne breff
med alfwarlig åthwarningh icke alle-
nast till ofwanberörde som klagas öf-
wer, uthan och (alle andre stande
hämbd) förekomma, at ingen eho den
wara må skall understå sikh dem i nå-
gon måtto till att skada och förolämpa,
heemligen eller uppenbarligen med
ord eller gierningar, wid Wår konglige
Onåder och högsta straff tillgiörande,
efftersom Wij i fall någon skulle finnas
så obetänckt och förmäten at bryta här-
emoot, willie den samma uthan anse-
ende till personen och uthan något
skonsmåhl såsom een förbodzbrytare
och Wäldzwärckare affrätta låta som
Lagh föremähr. Här alle i gemehn och
hwar och een i synnerheet som detta
angåhr hafwe sig försambligen att eff-
terrätta. Till yttermehra wisso hafwe
Wij detta med egen hand underskrifwit
och Wårt kongl. Secret bekräftta låtit.
Datum Stockholm den 18 Augusti An-
no 1684.

Carolus.''

Agneta Notman född Benholm den 29 maj 1905
på Ormsö avled den 15 juli 1980 i Stockholm

Maria Törnblom född Appelblom den 14 maj
1886 på Ormsö avled den 17 juli 1980 i Stock-
holm

Linda Agnes Norrman född Koppelman den 28
maj 1905 i Vippal avled den 21 juli 1980 i
Kumla

Olof Johannes Andersin född den 5 jan. 1933 på
Ormsö avled den 3 aug. 1980 i Huddinge

Kristian Ekström född den 22 sept. 1891 på
Runö avled den 30 maj 1980

Ida Westerblom född den 23 febr. 1895 i Reval/
Odensholm avled den 19 juli 1980 i Stockholm

Emil Borrman född den 8 sept. 1900 i Rickul
avled den 28 juli 1980 i Eskilstuna

Elmar Arnold Ekman

född 21 juni 1928 i Rickul
död 9 juli 1980
Sörjd och saknad av åldrig mor,
syskon, barn och barnbarn
samt övrig släkt och bekanta

*Vad jorden gömmer
Ett krossat modershjärta
aldrig glömmes.*

Min käre Broder
vår Farbror

Lars Ahlström

*17/4 1889

har i dag lämnat oss
Lidingö den 27/1 1980

HANS

Anders Hulda

Övrig släkt och vänner

*Hur skönt att i ålderns
och levnadens höst
få lägga sitt huvud
till vila
Och njuta den sömn
som ger ro och tröst
och bort från skuggorna
ila.*

Vår käre Far
Morfar och Farfar

Alexander Granberg

* 21/12 1893 Nuckö

† 4/6 1980 Göteborg

har lämnat oss i sorg och saknad

Barnen

Barnbarnen

Övrig släkt och vänner

*Det susar av vemod
då banden de brista.
Det tar om våra hjärtan
då de kära vi mista.*

Faster Mia
har lämnat oss

Mina Bäckman

född 6 september 1892 Ormsö

död 17 juni 1980 Stockholm

Brorsbarn

Övrig släkt och vänner

*Din långa vandring är nu slut,
från all oro Du vilas ut.
Sov, lilla Mia, vi unnar Dig ro
i gravens fridfulla bo*

Min älskade Make
vår käre Far och Farfar

Edvard Pellmas

född 11/9 1909 Höbring, Rickul

död 2/6 1980 Keila, Estland

Sörjd och saknad av

Maka

Barn och Barnbarn

Syskon, släkt och vänner

*Din blick har slocknat kär
Vi se dig aldrig i livet här.
Kvalen domnat från livets strid.
Slumra, o slumra i evig frid!*

Min älskade Make
Voldemar Roos
 Född 11.8. 1902 i Vaivara
 Har lämnat mig samt
 släkt och vänner
 i djupaste sorg och saknad.
 Oskarshamn 20.6. 1980
 MARIA

*Minnen sakta susa
 nu vid Din tysta grav.
 Tack för de minnen ljusa,
 Tack för den kärlek Du gav.
 En tröst i sorgen Gud mig ger,
 att den jag älskar lider ej mer!*

Johannes Storm
 * Ormsö, 10/9 1924
 † Norrköping 6/9 1980
 MAJ-BRITT
 Katarina och Berth-Göran
 Mor
 Syskon

*Våg du som bär mig
 högt emot viddernas ljus.
 Makt som begär mig,
 tag mig som ton i ditt sus.
 Hjärtat som dignat,
 somnat till sist i din famn
 Evtigt välsignat
 vare o Kärlek ditt namn.*

Min kära Make
Anders Widgren
 född den 26 nov 1897 på Ormsö
 Har idag lämnat mig i
 djup sorg och saknad
 Hägersten 30 april 1980
 MARIA
 Släkt och vänner

*Hand i hand från ungdomsdagar
 vi trofast vandrat livet ut.
 O min kära goda make,
 jag kan aldrig glömma Dig.
 Vi delat sjukdom, sorg och strid,
 vi delat kärlek, hopp och frid.
 Snart får vi dela samma grav,
 den enda tröst jag nu har kvar.*

Min käre Make,
 vår Far, Svärfar och
 Farfar
Johannes Sedman
 * 28 augusti 1899
 † 5 juli 1980
 Älskad och saknad av oss samt
 syskon och vänner.
 HELENE
 Elmar och Auguste
 Mats

*Resan är över
 arbetsdagen slut
 hemma hos Jesus
 får Du vila ut.*

Min älskade Make
 vår käre Far och Farfar
Erik Thomson
 *14/11 1891 Höbring, Rickul
 † 21/3 1980 Eskilstuna
 Har lämnat oss i stor sorg och saknad
 TEKLA
 Arne och Barbara
 Dorothy
 Barnbarnen i Amerika
 syskon, övrig släkt och vänner

*Sov gott Du kära
 Och tack för allt Du gjort.
 Vi skall i hjärtat bära
 Ditt minne rikt och stort*

Min kära mor,
 vår farmor, gammelfarmor
 syster, faster och moster
Ellen Wilhelm
 f. Ingman
 f. 11 februari 1898 i Reval
 har stilla insomnat efter
 en kort tids sjukdom
 d. 9 juli 1980 i Bissendorf
 och lämnat oss i djup sorg och saknad

Fam. Hjalmar Wilhelm
 Alma Ingman
 Sigrid Lutz
 Övrig släkt o. vänner

Vår älskade släkting
**Hilda Helene
 Skönberg**
 f. Viksten
 * 21 mars 1902
 har i dag lämnat oss i djup sorg
 och saknad
 Södertälje den 25 april 1980
 SLÄKT och VÄNNER

*Bred Dina vida vingar
 O, Jesu över mig
 och låt mig stilla vila
 i ve och väl hos Dig.*

Vår kära mor
 Svärmor, Farmor och Mormor
Julie Westerblom
 * 24 augusti 1889
 † 7 juni 1980
 har lämnat oss i djup sorg och saknad
 Barn
 Barnbarn
 Barnbarnsbarn

*Stilla Du gick Din väg i livet,
 så lugnt och troget Din plikt Du gjort.
 Hav tack för allt Du i kärlek givit.
 Ditt minne lever det går ej bort.
 Vila i frid!*

Vår älskade
Lars Edvin Åkerman
 f 3 okt. 1925 Ormsö
 har hastigt lämnat oss
 i djup sorg och saknad
 Malmö 28 juli 1980
 Anne-Marie
 Eva
 Mor
 Syskon
 Släkt och vänner

*Vi hann ej säga Dig farväl,
 ty döden kom så fort.
 Dock vill vi säga Dig ett tack
 för allt vad gott Du gjort.*

Bemärkelsedagar

4:e kvartalet 1980

95 år

Hans Gärdström, född 15 nov. 1885, Ormsö
Maria Vesterholm, född Hamberg 18 nov. 1885, Rickul

90 år

Julie Marie Palmkron, född Hamn 12 okt. 1890, Korkis
Helena Mütirsep, född Aman 26 okt. 1890, Reval
Anders Grönman, född 13 nov. 1890, Ormsö
Otto Alexander Tickenberg, född 14 nov. 1890, Reval
Mathilda Borrman, född Blomberg 3 dec. 1890, Rickul
Aino Maria Sofia Dovkont, född Rudberg 9 dec. 1890, Reval

85 år

Julie Björkvist, född 1 okt. 1895, Rickul
Meta Hällström, född Martinsson 17 okt. 1895, Helsingfors
Alexander Stenkelman, född 18 okt. 1895, Nuckö
Hans Ahlström, född 26 okt. 1895, Ormsö
Maria Freiman, född Greisman 14 nov. 1895, Nuckö
Anton Stahl, född 19 nov. 1895, Rickul
Lovisa Wahtman, född Stromback 20 nov. 1895, Reval
Marta Gottkamp, född Blees 23 nov. 1895, Rickul
Johan Hamnholm, född 26 nov. 1895, Ormsö
Johan Ellerbusk, född 2 dec. 1895, Runö
Olga Kaljurand, född Vesterholm 2 dec. 1895, Rågö
Maria Åkerman, född Borrman 30 dec. 1895, Ormsö

80 år

Maria Romanov, född 3 okt. 1900, Nuckö
Elin Targama, född Klingberg 5 okt. 1900, Rickul
Maria Aspelin, född Wallin 7 okt. 1900, Ormsö
Erik Lahemaa, född 16 okt. 1900, Vippal
Katarina Svård, född Lindström 17 okt. 1900, Ormsö
Rosalie Viberg, född Engman 31 okt. 1900, Rickul
Andreas Bertholm, född 8 nov. 1900, Rågö
Mathilda Klingberg, född Dans 9 nov. 1900, Rickul
Karl Viskman, född 19 nov. 1900, Nuckö
Paul Poom, född 29 nov. 1900, Reval
Hans Vidgren, född 5 dec. 1900, Ormsö
Ida Marie Hallman, född 6 dec. 1900, Vippal
Alide Lahemaa, född Grenbaum 17 dec. 1900, Vippal
Marie Österman, född Åkerman 21 dec. 1900, Rickul
Johannes Heldring, född 29 dec. 1900, Rickul
Katarina Berggren, född Söderblom 30 dec. 1900, Ormsö

75 år

Helmuth Läck, född 1 okt. 1905, Dagö
Emil Kristian Wikman, född 1 okt. 1905, Åbo/Finland
Elin Vilhelmine Eriksson, född Stavas 5 okt. 1905, Odensholm
Johan Törnblom, född 11 okt. 1905, Ormsö
Alma Ambros, född 12 okt. 1905, Reval
Herman Fagerström, född 19 okt. 1905, Vippal
Maria Vasila, född Kiisman 23 okt. 1905, Reval
Salme Kiritse, född Kallas 30 okt. 1905, Baltischport
Juri Reial, född 1 nov. 1905, Reval
Ines Elisabeth Vogel, född Ihrman 5 nov. 1905, Reval
Katarina Österlin, född Appelblom 5 nov. 1905, Ormsö
Hans Bäckman, född 11 nov. 1905, Ormsö
Anders Byman, född 18 nov. 1905, Ormsö
Mathilda Vikman, född Friman 24 nov. 1905, Nuckö
Anders Ahlkvist, född 26 nov. 1905, Ormsö
Herman Thomsson, född 30 nov. 1905, Rickul
Voldemar Ribon, född 1 dec. 1905, Nuckö
Mathias Åkerblad, född 6 dec. 1905, Rickul
Aline Grenbaum, född 14 dec. 1905, Vippal
Robert Ambros, född 15 dec. 1905, Reval
Katarina Hammerman, född Nordsten 15 dec. 1905, Ormsö
Johan Nordsten, född 15 dec. 1905, Ormsö
Hans Hedenström, född 23 dec. 1905, Ormsö
Maria Karlsson, född Murman 29 dec. 1905, Ormsö
Maria Espling, född Rosenberg 31 dec. 1905, Rågöarna

70 år

Alide Engman, född 8 okt. 1910, Rickul
Reinhold Johannes Glöckner, född 9 okt. 1910, Reval
Robert Eduard Mitman, född 14 okt. 1910, Nuckö
Johan Ungerson, född 18 okt. 1910, Narva
Elfride Korjus, född Reinvald 27 okt. 1910, Reval
Anton Tennisberg, född 3 nov. 1910, Rickul
Alice Österman, född Vesterholm 5 nov. 1910, Rickul
Oskar Nilsson, född 14 nov. 1910, Rickul
Elfride Marie Liller, född Raud 15 nov. 1910, Tarvaste
Kristina Elisabeth Södergren, född Gran 24 nov. 1910, Runö
Werner Weckman, född 11 dec. 1910, Reval
Anders Dahl, född 15 dec. 1910, Ormsö
Karl Kristjan Koppel, född 16 dec. 1910, Reval
Alide Björkvall, född Brus 31 dec. 1910, Nuckö

60 år

Leida Blees, född 26 okt. 1920, Nuckö
Armilde Elisabeth Aruvee, född Mathisen 31 okt. 1920, Nuckö
Maria Blomkvist, född Klasson 3 nov. 1920, Runö
Helmuth Lebbin, född 14 nov. 1920, Hapsal
Eva Lindkvist, född Vestersten 17 nov. 1920, Reval
Felix Ambros, född 21 nov. 1920, Nuckö
Oskar Pella, född 23 nov. 1920, Korkis
Katarina Åkerman, född Pihl 27 nov. 1920, Ormsö

KUSTBON lyckönskar!

Richard Bernhard Greisman, född 1 dec. 1920, Nuckö
Arvid Adolf Svahn, född 5 dec. 1920, Runö
Emil Anders Lundström, född 15 dec. 1920, Ormsö
Jaana Alun, född 28 dec. 1920, Nuckö
Helga Lindqvist, född Westerblom 29 dec. 1920, Hapsal

50 år

Lars Ivar Appelblom, född 1 okt. 1930, Ormsö
Elin Maria Kornblom, född 1 okt. 1930, Ormsö
Ingeborg Lilja, född 10 okt. 1930, Ormsö
Aino Johansson, född Klanberg 12 okt. 1930, Nuckö
Rolf Edmund Viksten, född 16 okt. 1930, Nuckö
Lilo Reet Linneberg, född 18 okt. 1930, Reval
Salme Kreek, född Kadanik 19 okt. 1930, Nuckö
Irene Yvonne Dagmar Suigusar-Alexandersen, född 21 okt. 1930, Reval
Einar Ingvald Engman, född 21 okt. 1930, Nuckö
Meedi Romanov, född 23 okt. 1930, Hapsal
Alide Astrid Bergström, född 25 okt. 1930, Ormsö
Alfhild Ingeborg Nyblom, född 26 okt. 1930, Ormsö
Anita Hallman, född 27 okt. 1930, Nuckö
Albin Rudolf Fält, född 29 okt. 1930, Ormsö
Karin Rut Dreiman, född 30 okt. 1930, Reval
Raimund Ridegert Söderholm, född 3 nov. 1930, Nuckö
Ottilia Aldine Gunhild Beckman, född 5 nov. 1930, Ormsö
Maria Ingeborg Sandell, född 7 nov. 1930, Ormsö
Yngve Herbert Blomberg, född 11 nov. 1930, Rickul
Elof Ahlberg, född 12 nov. 1930, Reval
Arvi Heldring, född 15 nov. 1930, Sane
Margit Gunvor Österblad, född 21 nov. 1930, Reval
Lydia Elvira Thomson, född 22 nov. 1930, Ormsö
Hilja Uldine Johansson, född Granberg 25 nov. 1930
Karin Brus, född 27 nov. 1930, Odensholm
Ella Dyrblom, född 2 dec. 1930, Nuckö
Sven Olof Peterberg, född 2 dec. 1930, Ormsö
Etel Elisabeth Stenberg, född 5 dec. 1930, Ormsö
Henrik Smens, född 7 dec. 1930, Runö
Helmer Ternestin, född 11 dec. 1930, Helsingfors
Olof Alexander Tegelberg, född 14 dec. 1930, Rickul
Elmar Manfred Stahl, född 14 dec. 1930, Rickul
Sven Axel Runar Hamberg, född 19 dec. 1930, Ormsö
Alfred Söderholm, född 22 dec. 1930, Nuckö
Hilda Karin Hammerman, född 24 dec. 1930, Ormsö
Manfred Strickman, född 25 dec. 1930, Korkis
Vivi Ragnhild Blees, född 29 dec. 1930, Rickul